

Нов български университет

Магистърски факултет

Департамент „История“

АВТОРЕФЕРАТ

на

дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

на Васил Георгиев Костов

тема: **ИСТОРИЧЕСКИЯТ ДИСКУРС В КНИГАТА НА ПРОРОК ОСИЯ И
МОДЕРНАТА БИБЛЕЙСКА КРИТИКА**

Научен ръководител: проф. д-р Румен Генов

София

2017

ВЪВЕДЕНИЕ

Книгата на пророк Осия е поставена на първо място в традиционното подреждане на текстовете на т. нар. *малки пророци* в християнската Библия, макар че Осия не е първият по време пророк от тази група. Това предимство се дължи на значимостта на книгата, на нейната историческа, литературна и богословска стойност.

Осия живее през втората половина на VIII в. пр. Хр., преди падането на Северното царство – Израил – под властта на Асирия (722/721 г. пр. Хр.). Представител е на *пишещите пророци*, т. е. на тези, които оставят писмени документи след себе си. Текстът на Осия съдържа четиринадесет глави и е най-голям по обем сред книгите на малките пророци. Темите при него са разнообразни, разгледани са изчерпателно, със специфична емоционалност и поетичност.

От друга страна съвременната историческа критика изучава библейския текст в неговия оригинален контекст, т.е. в историческия му контекст. Целта на този метод е, на първо място, да се разбере какво точно изразява изследваният текст, за какви събития предоставя информация. В този аспект съвременната история и археология непрекъснато предоставят нови и нови научни открития, които са повод за преоценка на библейските текстове.

АКТУАЛНОСТ НА ТЕМАТА

Актуалността на темата може да се определи в няколко аспекта: Първо, в изследването се прилагат модерните критически методи за изследване на библейски текстове; Второ, това изследване разглежда библейския текст като исторически, колкото и условно да изглежда това понятие. Условността се състои в това, че априори библейските автори са създавали своите текстове за да утвърждават волята на Господ, Бога на израилтяните; Трето, до сега не е известно такова изследване на библейски старозаветен текст.

ОБЕМ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Дисертационният труд съдържа общо 215 стандартни печатни страници и се състои от увод, единадесет основни глави, заключение, приложения, съкращения и библиография. В дисертационната работа е приложен научен апарат, състоящ се от 287 бележки под линия.

Съсържание на дисертацията

Въведение

Методология

I глава Критика на изворите

1. Библията или Свещеното Писание на Стария и Новия Завет
2. Библията или Свещеното Писание на Стария и Новия Завет и неканоничните книги
3. Еврейската Библия – Biblia Hebraica Stuttgartensia
4. Преводът на седемдесетте – Септуагинта
5. Йосиф Флавий, „Юдейски древности“

II глава Кратък преглед на някои от разглежданите публикации върху Книгата на пророк Осия

III глава Библията и нейната историческа стойност

1. Хипотеза
2. Пророкът в Стария Завет

IV глава Историческа обстановка по времето на пророк Осия

1. Историческа рамка в Книгата на пророк Осия
2. Проблеми с хронологията

V глава Монархията в Израил

VI глава Монархията в Книгата на пророк Осия

1. Исторически събития, свързани с имената на царете
2. Озия, цар на Юда – 767/765-739/737 г. пр. Хр.
3. Йотам, цар на Юда – 740/739-732/731 г. пр. Хр.
4. Ахаз, цар на Юда – 735/732-716/715 г. пр. Хр.

а) Външна политика на Ахаз

б) Вътрешна политика на Ахаз

5. Езекия, цар на Юда – 716-687 г. пр. Хр.

а) Външна политика на Езекия

б) Вътрешна политика на Езекия

6. Еровоам II, цар на Израил – 782-741 г. пр. Хр.

7. Йоас, цар на Израил – 798-782/781 г. пр. Хр.

8. Царе на Израил, споменати от пророк Осия

VII глава Историческият дискурс в първа глава от Книгата на пророк Осия

1. Блудството на богоизбрания народ

2. Превратът на Ииуй

3. Унищожаването на Северното царство

4. Завръщането на юдеите от плен

VIII глава Топонимите и историческите събития, свързани с тях

IX глава Доктрината за спасението на Израил

X глава Историко-лингвистично изследване на гръцкия текст в първа, втора и трета глава от Книгата на пророк Осия

1. Предварителни бележки

2. План на разглеждания текст

3. Превод на гръцкия текст на книгата на пророк Осия с историко-лингвистичен коментар

А) Превод и коментар на Първа глава

Б) Превод и коментар на Втора глава

В) Превод и коментар на трета глава

XI глава. Съвременно значение на Книгата на пророк Осия

Заклучение

Приложения:

1. Индекс на топонимите и карти

2. Текст на Книгата на пророк Осия

Използвани съкращения

Библиография

2. БИБЛИЯТА И НЕЙНАТА ИСТОРИЧЕСКА СТОЙНОСТ Старият Завет като неразделна част от християнското учение и като доктринална основа на модерния християнски монотеизъм води началото си от откровението на Господ, Бога на Израил, към пророка Мойсей. Но тази основополагаща доктринална същност на старозаветните текстове оставя на втори план историческите събития, вплетени в религиозния контекст. Независимо от това библейските текстове са изпълнени с доста събития, свързани с историята на Израил. И макар че за много от тях съвременната наука разполага с извънбиблейски потвърждения, все пак голяма част засега са засвидетелствани само в Библията. В това отношение времето, в което живее и служи пророк Осия, е благоприятно за исторически анализ, защото за него имаме достатъчна научно доказана информация от извънбиблейски източници. В историческите данни за големите държави от Близкия изток по това време намираме потвърждение за достоверността на събитията в Израил.

3. ПРОРОКЪТ И ПРОРОЧЕСКИТЕ ТЕКСТОВЕ

Ролята на пророка е многостранна. Най-напред, той е Божи пратеник, призван да говори на хората, за да ги върне към спазването на Завета с Яхве. Някои автори приемат, че служението на пророка има две направления: институционално и харизматично (антиинституционално). При някои от пророците може да се говори за институциализъм – те служат официално в храма и имат привилегировани позиции в царския двор. В повечето случаи

обаче не е така, например Илия и Йеремиа са призвани пряко от Господ и не принадлежат към никоя институция (храм, царски двор, войска и т.н.). Тази група пророци нямат контрол над своята дейност, а просто следват Божието водителство. Те критикуват пороците на обществото, особено на елита и по тази причина често са преследвани и заплашвани със смърт. Така Исаия, въпреки че е от царски род и според преданието е много образован, умира мъченически – прерязан е с трион по времето на цар Манасия.

Пророческите текстове имат специфична структура и чрез словата, свързани с критика на настоящето, най-често предричат бъдещи събития. Има три основателни причини за това. На първо място, за да бъдат нравствено отговорни в настоящето, хората трябва да знаят какво ги очаква в бъдещето. Ето защо призивите за покаяние, за свят живот в името на Господ присъстват неизменно в пророчествата. „Видението за Божие осъждане става предпоставка за настоящо търсене на Божията милост. Видението за предстоящо блаженство призовава към живот в светлината сега.“ Този аспект на пророческите текстове винаги е свързан с информация за актуалната историческа действителност.

Второ, умението да се огласяват бъдещи исторически събития произтича от факта, че пророците говорят „в името на светия Владетел на историята“. Те са призвани да познават Бога и от това познание произлиза разбирането какво ще направи Той в бъдеще, „докато направлява историята според неизменните принципи на Своео свято естество“.

Еврейската дума 1847 לַמַּדָּע – знание – в книгите на пророците изразява знанието за Бога (דַּיָּקָה לַמַּדָּע). Липсата на такова знание у хората е свързано с отклонение от монотеистичната доктрина, с поклонение и кадене пред чужди богове и идоли, а това води към предстоящи нещастия. В този контекст Осия критикува липсата на знание и предупреждава за Божия съд над израилтяните и над цялата земя: „Слушайте словото Господно, израилеви синове! Защото Господ има съд с жителите на земята, понеже няма вяроност и няма милост, и няма познаване на Бога по земята“ (4:1). Следващите стихове говорят за съзнателното отхвърляне на знанието за Бога и за жертването на идоли. Това в религиозен смисъл е оскверняване и Господ не приема свещенодействието на

избрания народ, а наказанието над него се простира и до следващото поколение: „Народът Ми загива от липса на знание. Понеже ти отхвърли знанието, и Аз отхвърлих теб – да не ми свещенодействаш. Понеже ти забрави Закона на своя Бог, и Аз ще забравя синовете ти“ (4:6).

Осия живее през втората половина на VIII в. пр. Хр., преди падането на Северното царство – Израил – под властта на Асирия (722/721 г. пр. Хр.). Представител е на *пишещите пророци*, т. е. на тези, които оставят писмени документи след себе си. Текстът на Осия съдържа четиринадесет глави и е най-голям по обем сред книгите на малките пророци. Темите при него са разнообразни, разгледани са изчерпателно, със специфична емоционалност и поетичност. Дейвид Хъбард пише: „Посланието на Осия, белязано от една трагедия и възстановяването след нея, му позволява да разбере по-добре Божията любов и също едновременно да се съсредоточи върху най-важната точка – взаимоотношенията между Израил и неговия Господ на Завета. Този искрен патос срещу Израил, изразяван в реч след реч, ирония след ирония, метафора след метафора, въпрос след въпрос, придава на книгата истински огън. Огънят на тази любов и нейното послание са това, което поставя читателя пред Бога на Израил.“

4. ЦЕЛ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Целта на този изследване е нов прочит на книгата на пророк Осия. Фокусът на изследването е историческият дискурс в книгата на пророк Осия, „вплетен“ в пророческото послание към Израил. За да предаде историческата информация за времето, когато е написана книгата, пророкът използва различни езикови подходи: срещат се описания на конкретни исторически събития, а към други събития авторът ни води непряко – както чрез антропонимите и тяхната функция, така и чрез топонимите като място на историческите действия. Антропонимите ни дават информация за дадено време, за външната и вътрешната политика на израилските царе тогава, както и за особено важните в древността религиозни култови практики, характерни за описаните период и място. Основният източник за изследването според Хъбард са библейските текстове, но актуалният подход изисква да се търсят

доказателства и в извънбиблейски източници, които да потвърдят достоверността на разглежданите исторически събития.

5. МЕТОДОЛОГИЯ

В настоящата разработка ще бъде изследван историческият дискурс в Книгата на пророк Осия чрез методите на модерната библейска критика. Ще използваме позитивните и обективните критерии, характерни за втората група изследователи, които описахме във въведението.

На първо място, темата на проучването изисква да се борави със средствата и критериите на историческата критика, която е основно направление в модерната библеистика. Ще посочим накратко стъпките, които ще прилагаме в изложението по-нататък

Първо, разглеждат се текстовете в книгата, които съдържат преки исторически конотации към двете царства – Северното, Израил, и Южното, Юда.

Второ, изследват се текстовете в Библията, които описват посочените в пророчеството исторически събития.

Трето, оценява се достоверността на проучваните събития чрез сравнение с извънбиблейски източници.

В основната част на настоящата разработка ще изследваме антропонимите, топонимите и теонимите от текста на пророк Осия, които съвременната история свързва с реални исторически събития.

Вторият аспект от модерната библеистика, който ще използваме тук, е критика на текста или текстология. С помощта на този метод ще оценим събитията, описани в книгата, както и тяхната валидност в исторически аспект. Тук ще прилагаме и подходите на редакторската критика, чрез които ще се опитаем да разкрием първоначалните идеи на автора, ще анализираме редакторската намеса в пророческия текст и ще потърсим причините за нея. Ще отделим по-специално внимание на критиката на текста чрез превод и анализ на 1-3 глава от старогръцкия текст на книгата. Традиционно, когато се изследва библейски текст в превод, е прието да се прави сравнение с по-стари

оригинални версии. Това ни дава основание да проучим гръцкия превод на Библията, направен през III в. пр. Хр., като го сравним с българския превод в ревизираното издание на издателство „Верен“, който според повечето специалисти е най-близък до оригинала. В отделни случаи ще използваме еврейския текст, възприет като каноничен – Масоретския текст на Библията. Понякога ще се обръщаме и към други преводи.

Каноничната критика е третият инструмент на модерната библеистика, който ще приложим, тъй като историята и религията са неделимо вплетени в текста на Осия. Известно е, че монотеизмът – основна религия по това време – се практикува най-вече в царство Юда. В Северното царство се наблюдават много и различни религиозни практики – под влияние на съседни народи и като следствие от разделянето на еврейския народ. Този аспект е свързан с критиката на култовете, на която Осия отделя голямо внимание, както и с теонимите в текста. Така чрез методите на каноничната критика ще изтъкнем значимостта на монотеистичната доктрина в политическия живот на Израил.

Глава на дисертацията е посветена на критика на Изворите.

Книгата на пророк Осия е включена в групата на т.н. *малки пророци* в Стария завет на Библията. Съвременните методи, които се прилагат в изследването и отдалечеността във времето на описаните събития поставят изискването за анализ и сравнение на различни текстови версии. За основни извори са приети два български превода на Библията, оригиналният еврейски текст и гръцкия превод наричан още *септуагинта*.

1. Библията или Свещеното Писание на Стария и Новия Завет (РИБ). Това издание е преработка на съвременен български език на българския библейски превод, отпечатан през 1871 г. в Цариград от Британското и чуждестранно библейско дружество. Този превод е известен като Протестантска Библия и е осъществен от преводаческа комисия, която включва американските мисионери д-р Албърт Лонг и д-р Елайъс Ригс, както и българските възрожденци Петко Славейков, Константин Фотинов и Христодул Костович (Сичан-Николов).

2. **Библията или Свещеното Писание на Стария и Новия Завет и неканончните книги (ББД).** Това е първият и единствен засега български превод след РИВ, който е направен по текстове от оригиналните езици. По него работи преводачески колектив от езиковеди библеисти от Богословския факултет на Софийския университет и от Българската академия на науките. Колективът е създаден през 1993 г. и включва известни богослови като проф. протопрезвитер д-р Николай Шиваров, проф. д-р Славчо Вълчанов, проф. д-р Иван Ж. Димитров и др. Книгите на СЗ са преведени от еврейски език, а на НЗ – от старогръцки. При неканоничните книги, за които няма оригинал на еврейски език, в превода е използван старогръцки текст.

3. **Еврейската Библия, Biblia Hebraica Stuttgartensia (BHS).** Всеки превод на Библията от оригиналния староеврейски език на който и да е от индоевропейските езици е свързан с различни трудности, които принуждават преводачите в много случаи да правят интерпретации на оригиналния текст, за да се получи смислен и разбираем текст. Затрудненията се пораждат от особеностите на еврейския, който е част от групата на семитските езици. Между него и езиците от индоевропейската група, към която спада и българският, съществуват езикова асиметрия и дисиметрия. Като следствие в превода се появяват неразбираеми изрази; идеи, които се различават от изразените в оригинала или изобщо отсъстват там; загубва се определена информация, а често се стига и до безсмислици.

4. **Преводът на седемдесетте, Септуагинта (LXX).** Гръцкият превод на СЗ, направен в периода III-I в. пр. Хр. в Александрия, като първи превод на Писанието от еврейски на индоевропейски език, е важен извор за изследователите. Това е и първият писмен източник, който отразява тълкувателните принципи на текстовете в еврейската богослужерна традиция тогава.

Друг важен извор на текст е произведението на **Йосиф Флавий, Юдейски древности**. Тази книга е едно от първите исторически изследвания на библейски текстове. В този проект използваме два текста на Йосиф-Флавиевата книга. Първият е руският превод на Хенкел, направен през 1900 г. По мнението на издателите този превод съвсем не е съвършен, съдържа много

неточности и поправки. По тази причина ще се обръщаме и към оригиналния текст на произведението на гръцки език, включен в софтуерния пакет BW.

Във **II глава** е направен кратък преглед на някои публикации по темата, като освен посочените в текста са ексцерпирани над 200 заглавия посветени на книгата на Осия. Основният извод от този преглед е, че до сега не е установено изследване, подобно на разглежданата тема, т.е. разработката се отличава с новост и оригиналност.

III глава е посветена на историческата стойност на Библията.

Старият Завет като неразделна част от християнското учение и като доктринална основа на модерния християнски монотеизъм води началото си от откровението на Господ, Бога на Израил, към пророка Мойсей. Но тази основополагаща доктринална същност на старозаветните текстове оставя на втори план историческите събития, вплетени в религиозния контекст. Независимо от това библейските текстове са изпълнени с доста събития, свързани с историята на Израил. И макар че за много от тях съвременната наука разполага с извънбиблейски потвърждения, все пак голяма част засега са засвидетелствани само в Библията. В това отношение времето, в което живее и служи пророк Осия, е благоприятно за исторически анализ, защото за него имаме достатъчна научно доказана информация от извънбиблейски източници. В историческите данни за големите държави от Близкия изток по това време намираме потвърждение за достоверността на събитията в Израил.

В тази глава е предложена и една хипотеза за липсата на артефакти за ранната история на Израил.

В **IV глава** е изследвана историческата обстановка в Израил по времето на пророк Осия, който още в първия стих ни дава историческия период на своето време. Епохата е дефинирана с годините, когато управляват царете на Юда и Израил, посочени от пророк Осия. В работата е включен текст за проблемите в *библейската* хронология. Годините на упоменатите в първи стих на книгата царе, дадени по-долу, са според хронологията, уточнена от Рут Самуелс:

Царе на Юда

Царе на Северното царство Израил

Озия	765-737	Еровоам	782-741
Йотам	737-735		
Ахаз	735-720		
Езекия	720-692		

През 722 г. пр. Хр. асирийците разрушават Шомрон (Самария) и отвеждат в плен десет от израилските племена. Осия предрича всички тези събития, следователно 722 г. пр. Хр. ни служи като *terminus ante quem* и дейността на пророка би трябвало да се е развивала преди това. Ако началото на книгата е написано от автора, а не е коригирано от по-късен редактор, най-краткият период от време, в който е пророкувал Осия, определен според управлението на юдейските царе, е 15 години: началото е малко преди края на царуването на Озия, най-късно до началото на Езекиевото царуване. Като вземем предвид и управлението на Еровоам, активното пророческо служение на Осия е било минимум 20 години. Тъй като първата заповед на Господ към пророка е свързана с неговата сватба (1:2), явно той започва служението си сравнително млад. Така и двата предполагаеми исторически периода имат реално измерение в рамките на един човешки живот.

За хронологията в библейските книги може да се каже, че годините за времето на управление на царете не са дадени еднозначно и това често създава у читателя уаещане за анахронизъм. В тази връзка можем да кажем, че Едуин Тиле е посветил голяма част от живота си да изследва хронологията на израилските царе и е успял да намери обяснение на почти всички данни, доказвайки точността им, в докторската си дисертация, защитена в Чикагския университет. Макар че системата на Тиле не е получила универсално признание, свидетелствата и доказателствата, натрупани от него, досега не са били отхвърлени убедително. В това изследване при хронологичните данни за царете ще ползваме информацията в „Новия библейски речник“, която се

базира на хронологията на Тиле, но в някои случаи ще въвеждаме корекции в съответствие с най-новите научни изследвания.

В *V глава* е разгледан периода на създаването на монархията в Израил. Към този период ни насочват три стиха от книгата на пророк Осия, 13:9-11. Времето на създаване на монархията и царуването на първите царе на израилевите племена не е уточнено и е обект на научни спорове. Някои от представителите на минималистите поставят на съмнение съществуването на първите царе Саул, Давид и Соломон и всички сведения за тях в библейските книги са плод на легенди и библейските текстове за тях са създадени след вавилонския плен. Макар че има открити артефакти, които доказват, че цар Давид е бил реална личност, ранния монархически период все още не е научно доказан. По тази причина тази глава е разработена основно въз основа на библейски текстове. Преди появата на царската институция израилевите племена са били ръководени от племенни водачи, а между племената е съществувал *хлабав* съюз за съвместни военни действия. Съюзът е бил ръководен от общ водач наречен съдия. По време на възцаряването на Саул, водеща фигура е бил Самуил, който освен функциите на съдия е бил и религиозен водач. Това означава, че в ръцете си той е съсредоточил голяма власт и е имал силно влияние сред народа. Когато племенните водачи се обръщат към него да определи цар на Израил, по примера на съседните народи, той се старая да ги разубеди, като се позовава на Божията воля. Настояването на водачите принуждава Самуил да отстъпи и да определи и въздигне чрез помазване първия цар на Израил, Саул. Освен определянето на царя, той определя и правилата за функциониране на царската институция и за отношенията между царя и поданиците му. Така се стига до разделяне на царската власт от религиозния водач. За царуването на Саул до сега няма извънбиблейски сведения, но може да се каже че правилата за взаимоотношенията между царя и неговите поданици са обичайни за държавите на Близкия изток по това време и събитията описани в библейския текст могат да се приемат като вероятни. Известно е, че Саул превишава пълномощията си и прави опит да изझे религиозни ритуални функции от ръцете на Самуил. Това разгневява пророка и той организира постепенното отстраняване на Саул и семейството му от царската власт. С помощта на

Самуи на политическата сцена на Израил се въздига цар Давид, който укрепва и разширява царството, изгражда Ерусалим, като столица на обединената монархия и утвърждава монотеизма като основна религия. Той е своеобразен еталон за справедливо царско управление съчетана с богобоязливост и смирение пред Господ. Давид подготвя проекта и материалите за строителството на първия храм на Господ в столицата, който е построен от сина му Соломон.

VI глава е посветена на монархията в книгата на пророк Осия. По това време царството е разделено на две части: Северно царство, наричано още Израил и Южно царство наричано Юда. Разделянето на царството се случва след смъртта на Соломон. На царство Юда библейските историци отрежда ролята на пазител на Божиите закони, които се свързват с храма в Ерусалим и управлението на династията на Давид. Не случайно в началото на книгата за определяне на конкретното време за служение на Осия са посочени имената на четирима царе на Юда и само един цар на Северното царство. Осия не дава подробности за политическите събития през периода, но споменаването на имената на царете насочва вниманието ни към изследване към изследване в тази област.

Най-напред е разгледано царуването на **Озия** от Давидовата династия, който управлява Юда в периода 767/765-732/731. Библейските текстове характеризират неговото управление с разумна вътрешна политика, състояща се в градовете и изграждане на силна и добре въоръжена армия. Изкопава много кладенци чрез които се осигурява вода за животновъдството, развива се селакото стопанство и се подобрява подобрява благосъстоянието на хората. Външната му политика се характеризира с успешни войни с филистимците и авторитет сред другите съседните държави. В определен момент Озия си въобразява, че е много силен и се опитва да иззме свещеннически функции. В резултат на това е отстранен от власт от свещенниците, изолиран е от геада и от негово име управлява синът му Йотам. Ахеолозите са открили гробницата в която за препогребани костите на Озия, както и царски дом извън стените на града от това време, за който се предполага че в него е живял царя, когато е бил отстранен от власт. В разглеждането е казано, че библейската оценка за

царуването на Озия е положиителна и това е характерно за библейските хронисти да бъдат снисходителни в критиките за царете от *Давидовия дом*.

След това се разглежда царуването на следващият цар, **Йотам** – 740/739-732/731 г.пр.Хр. Установени са и годините на съвместното му управление с Озия – 750-740/739 г. пр. Хр. Както вече казахме, той се възцарява на 25 години и царува шестнадесет години в Йерусалим (II Лет. 27:1). Неговите дела като цар на Юда са описани двустранно: „Той върши това, което беше право пред Господ; постъпваше точно както беше правил баща му Озия. Но високите места не се отмахнаха; народът още жертваше и кадеше по високите места” (IV Цар. 15:34-35, РИБ). „Той върши това, което беше право пред Господ, точно както беше правил баща му Озия, но не влезе в Господния храм. Но народът все още беше покварен” (II Лет. 27:2, РИБ).

В този текст виждаме обичайното по-снизходително отношение на библейските писатели към Юда (Основанията за това ще разгледаме по-нататък). Йотам върши всичко според правилата на Господ, но не е ясно защо не влиза в Господния храм. Може би не е бил допускан от свещениците поради възгордяването на баща му Озия и проказата, която го сполетява като Божие наказание. Това предположение е логично и възможно, защото отначало той управлява от името на своя баща. След смъртта на Озия Йотам продължава да допуска идолопоклонството по високите места. Ето защо имаме основание да предположим, че хората, които са писали, преписвали и съхранявали тези текстове са били от Юда и са се стараели да представят царете от рода на Господния любимец Давид в добра светлина. Съвсем различно е отношението на пророците към ставащото в Юда по това време, защото те проповядват словото на Господ, а Неговият съд е справедлив. Неслучайно в книгата на пророк Осия, както и в текстовете на другите пророци преди Плена (например Исаия), царството Юда е подложено на безмилостна критика, наред със Северното царство.

Ахаз се възцарява на двадесет години, като в началото управлява заедно с баща си (735-732 г. пр. Хр.), а след това (732-720 г. пр. Хр.) – самостоятелно. В IV Цар. 16 гл. се описват животът и политиката на цар Ахаз. Там четем: „Той не върши това, което беше право пред Господ, неговия Бог, както баща му Давид, а ходи в пътя на израилевите царе и даже преведе сина

си през огъня според мерзостите на народите, които Господ беше изгонил пред израилевите синове”(ст. 2-3, РИВ).

Йосиф Флавий уточнява какво означава изразът: „преведе сина си през огъня”: „ἐμίμησατο βωμοὺς ἐν Ἱεροσολύμοις ἀναστήσας καὶ θύων ἐπ’ αὐτῶν τοῖς εἰδῶλοις οἷς καὶ ἴδιον ὠλοκαύτωσε παῖδα κατὰ τὰ Χαναanaίων ἔθη καὶ τούτοις ἄλλα παραπλήσια διεπράττετο.“

„Въздигна олтари в Йерусалим, на които принасяше жертви на идолите, и даже принесе собственото си дете във всеизгаряне по ханаански обичай, и [извърши] много други подобни деяния.“ (Превод В.К.)

Пророк Осия пише, че Северното и Южното царство през този период са в упадък и е близо времето на Божието наказание. Този упадък е описан поетически като продължително боледуване и страдание от незарастващи рани: „Аз ще бъда като молец за Ефрем и като червей за юдовия дом. Ефрем видя болестта си и Юда – раните си; и Ефрем отиде при Асирия и изпрати до цар Ярив, но той не може да ви изцели и няма да ви излекува от раните ви. Защото Аз ще бъда като лъв за Ефрем и като млад лъв за юдовия дом. Аз, Аз ще разкъсам и ще си отида, ще отнеса и никой няма да избави” (Ос. 5:12-14, РИВ).

Езекия е син на Ахаз и царува заедно с него в Юда от 729 г. пр. Хр. до 716/715 г. пр. Хр. В IV Цар. 18:1-20:21 са дадени подробни сведения за царуването на Езекия. Има три причини за това. Първо, той „върши това, което е право пред Господ, точно както беше правил баща му Давид” (18:3, РИВ). Второ, вследствие на това той е успешен цар както във вътрешната, така и във външната си политика. Трето, в разказа за неговото управление са вплетени мотиви от служението на пророк Исаия. Формулировката: „точно както беше правил баща му Давид” означава много висока оценка за неговото царуване. Обръщаме внимание на този текст, защото той се среща често в Библията (изцяло или малко съкратен), когато хронистите оценяват управлението на някой от царете, отношенията на израилския народ с Господ или някакво историческо събитие. Името на Давид се е превърнало в своеобразен еталон в старозаветната история на Израил, използван както в положителен, така и в отрицателен аспект, но не само в черно-бял смисъл, а и в различно

нюансирани варианти. Давид е пример за спазване на Завета на Яхве, за праведен живот, за успешно управление, за могъща, богата, уважавана държава, в която народът благоденства. Името Давид (דָּוִד) на еврейски език означава „любим, обичан“ и се среща над 600 пъти в старозаветния текст, а заедно с корена на думата, който за евреите е естествена конотация към името, употребите са 1144.

Външната политика на Езекия е насочена към борбата за оцеляване на царство Юда след нашествието на Синахарив (евр. שִׁנְחַרִּיב, гр. Σενναχηρίμ, според Йосиф Флавий Σενναχείριμος, в повечето библейски преводи – Сенахирим) през 701 г. пр. Хр. Това на практика няма отношение към живота на Осия, но е потвърждение на актуалността на пророчеството за Южното царство след падането на Северното. В четринадесетата година от управлението на Езекия асирийският цар Сенахирим напада „всички укрепени градове на Юда и ги превзема“ (IV Цар. 18:13, РИВ). Тогава Езекия изпраща посланици при него, за да иска примирие, и изразява готовност да плати откуп, определен от царя. Сенахирим посочва триста таланта сребро и тридесет таланта злато. Тогава Езекия изпраща цялото сребро от съкровищниците на храма и на царския дом, а златото отковава от вратите на храма и от стълбовете във вътрешността му (IV Цар. 18:14 и сл., РИВ). Примирието обаче е временно. Сенахирим изпраща войска, водена от Рапсарис и Рапсак. Те се установяват до „горния водоем“ край Йерусалим и призовават Езекия да се предаде. Езекия търси помощ от Господ, като се обръща към пророк Исая да отпрати молитва за спасението на града. Пророкът се моли и Господ му отговаря, че Сенахирим ще умре и Йерусалим ще бъде спасен. След молитвата на Исая асирийските войски се оттеглят. Библията сочи като причина едно свръхестествено събитие – появата на ангел Господен през нощта, който избива сто осемдесет и пет хиляди асирийски войници. Така Сенахирим се връща обратно в Ниневия, след което е убит от своите синове (19:35-37, РИВ). Библейският текст, който описва тези събития (IV Цар. 18-19 гл. и II Лет. 32 гл.), не дава възможност от историческа гледна точка да се разбере какво точно се е случило. Чавдар Хаджиев разглежда мненията на различни съвременни изследователи, които търсят съответствие на библейския текст с анализите на Сенахирим, но той стига до

описаното в Библията чудо, извършено от Господ, като най-вероятна причина за оттеглянето на асирийския цар от Йерусалим.

Историята обаче не приема чудесата, затова ще цитираме мнението на Йосиф Флавий. Според него Сенахирим тръгва на поход към Египет, като по пътя си опустошава градовете на Юда, за които се говори в Библията. След като Езекия плаща определения откуп, той очаква примирие съгласно обещанието на асирийския цар. Сенахирим обаче не спазва думите си и оставя част от своята войска под ръководството на двама военачалници в обсада на Йерусалим. А самият цар продължава към Египет и обсажда град Пелусиум – крепост източно от делтата на Нил, която пази подстъпите към страната. Еврейското име на крепостта е „Син“ (Йез. 30:15). По време на тази обсада Сенахирим получава известие, че етиопският цар Тарсик (гр. Θαρσικής), начело на голяма войска, изненадващо е нападнал Асирия. По тази причина асирийските войски незабавно се връщат обратно. Освен тази причина Йосиф Флавий посочва, че мишки са изяли тетивата на асирийските лъкове и това също е ускорило оттеглянето на войската от Египет. За своя разказ Йосиф Флавий се позовава на Херодот и на Берос.

Еровоам II, цар на Израил – 782-741 г. пр. Хр. По времето на пророк Осия Израил е разделен на две царства, които се управляват от отделни царе. Това става след смъртта на Соломон, когато на престола за кратко се възкачва синът му Ровоам. Когато Ровоам поема властта над Южното царство, начело на Северното е Еровоам I (931 г. пр. Хр.-910/909 г. пр. Хр. Еровоам II е четвъртият цар от династията на Ииуй. Служението на пророк Осия в Северното царство започва при управлението на цар Еровоам II [евр. רֹבֹאם בן יואב, гр. Ιερωβοαμ], който е на власт от 782 г. пр. Хр. до 741 г. пр. Хр.. Това е хронологията според Рут Самуелс. Тя посочва точни години за управлението на царете, без да отразява случаите на съвместно царуване – обикновено баща и син, – което е често явление и за тези случаи намираме информация в библейските текстове. Транслитерацията на името на еврейски е Ярвам, но на български то е възприето по-близо до гръцкото звучене.

Северното царство включва всички територии, населени с десет от израилските племена, и носи името Израил, [евр. יִשְׂרָאֵל, гр. Ισραηλ]. Земите, населени от племената на Юда и Вениамин, след 937 г. пр. Хр. са в царството

Юда. Интересно е, че голяма част от текста на Осия засяга Северното царство, а в историческата рамка, която пророкът посочва е дадено само едно име на израилски цар. Безспорно, според еврейския начин на мислене името на споменатия Еровоам, син на Йоас, насочва към Еровоам I, който е причина за разделянето на Израил и увличането на Северното царство по пътя на идолопоклонството.

Доналд Уайзман разказва за една асирийска плоча, намерена при Телал Рима, Северна Месопотамия, от времето на Адад Нирари III, в която се описват войните му срещу Сирия през 805-802 г. пр. Хр. Сред владетелите, които му носят дарове, се споменава и „Йоас самарянина“. Това е важно извънбиблейско потвърждение, че Осия говори за реално съществуващи царе.

Докато Еровоам II е на власт, Асирия се управлява от Ашурдан III. Тогава империята отслабва и това се отразява благоприятно върху икономиката на Северното царство. Според Уайзман: „липсата на външна намеса води до напредък, който се отразява в данъчните приходи. Това е описано в остракони от Самария, които свидетелстват, че развитието на икономиката води до нарастване на царските доходи. Личните имена, които се споменават в тях, показват все по-голямо отстъпничество от Бога, тъй като на всеки единадесет лични имена, в които се съдържа сричката Ях, сега съответстват седем, които включват името Ваал.“

Това време е благоприятно не само за Израил, а и за съседните народи. Процъфтяват финикийските градове, които тогава са независими или полу-зависими царства – Тир, Сидон и Библос. На тях принадлежат част от плодородната крайбрежна равнина и прочутите гори на Ливан. Градовете продават на съседите си вино, зехтин, дървесина, но основните им доходи идват от занаятчийска продукция. При разкопки в различни градове на Самария са открити множество украшения от стъкло, злато, слонова кост и други предмети на лукса, които са произведени от финикийски майстори. Много от тези предмети датират от времето на Еровоам II и са свидетелство за активните търговски връзки тогава. Безспорно, успоредно с предметите, изработени от на финикийските майстори, се разпространяват и религиозните практики на финикийските градове. Всеки от тези градове си избира божество, което да почита – например споменатия в книгата на Осия Ваал е бог на Тир, в

Сидон се почита Ешмун – бог на растителния свят, а в Библос – богинята на плодородието Астарта.

Фактът, че в своя текст Осия дава само един цар от Северното царство – Еровоам II, – не е случаен. С неговото име още в първия стих пророкът напомня за една епоха на богатство, успехи и охолан живот, което отдалечава евреите от вярата и ги кара да пренебрегват волята на Яхве, изразена чрез законите на Мойсей.

VII глава е доминирана от *блудството* на израилтяните пред Господ. Тази тема преминава като рефрен в цялата творба.

Още в началните стихове авторът ни въвежда в един от основните проблеми на неговото време, а именно отклонението на израилския народ от законите на Господ. За Осия отношението на хората към Бога е въпрос на религиозен морал и той го сравнява с отношенията между съпруг и съпруга, които са въпрос на семеен морал. Двата аспекта на морала са неразделно свързани и можем да открием всеки от тях в стиховете, засягащи нравствени категории. Няма стих за семейния морал, който да не е алегорична конотация за отношението на израилския народ към Яхве. След въведението в ст. 1 Осия ни въвежда в двете теми за морала – семеен и божествен – чрез глагола „блудствам“ и производни на него форми – коренът на този глагол се среща четири пъти в стиха. В еврейския текст на ст. 2, а и в другите преводи откриваме две глаголни форми на глагола „блудствам“ (евр. נָזַף, гр. ἔκπορνεύω) и две съществителни от същия глагол (евр. נִזְף, гр. πορνεία, ας, ἦ).

Еврейското словосъчетание **זָנָה הַזָּנָה־כִּי**, описващо блудството на израилтяните пред Господ, се състои от две части. Първо, имаме абсолютен инфинитив на глагола **נָזַף** – 1. развратнича, прелюбодействам; 2. прен. отклонявам се от правия път; поемам пътя на греха/престъплението. Абсолютният инфинитив изразява наблягане, когато предхожда непосредствено глагола от свършен вид, и продължителност, когато го следва непосредствено. Предлогът **כִּי** означава: като, както, защото, тъй като и т.н. Втората част е спрегната форма (кал, имперфект, 3 л. ед. ч. ж. р.) на същия глагол. Постройката (залогът) кал обозначава активната форма на глагола. Представата, която слушателят придобива, когато възприема това

словосъчетание, е за едно повсеместно, непрекъснато, активно, без конкретен повод неморално поведение. Картината се допълва с един особен еврейски предлог, който на български би трябвало да се преведе „иззад, зад“ и подчертава наглостта и безсрамието.

Съществителните в текста са употребени за нравствени категории и засягат реални хора от личния живот на Осия. Глаголните форми имат преносно значение и описват религиозните отношения на израилския народ с Господ.

В еврейския текст на книгата глаголът נָדַד – „блудствам“ се среща 12 пъти (2:2 – 2 пъти, 7; 3:3; 4:10; 12, 13, 14 – 2 пъти, 15, 18 – 2 пъти; 5:3; 9:1). Съществителното נִדְדָּה – „блудница“ се употребява 6 пъти (1:2*2; 2:4, 6; 4:12; 5:4), а в Стария Завет като цяло се среща още 6 пъти (50% от всички употреби са при Осия). Личният живот на Осия, описан в първите три глави на книгата, е въвеждаща алегория и чрез непостоянството и неморалното поведение на съпругата си пророкът създава алегорична картина за отношението на израилтяните към Господ. Така глаголът „блудствам“ се превръща в алегория за поклонението на чужди богове и изобщо за идолопоклонството, характерно за тази епоха предимно в Северното царство, но в много случаи и в Юда, където управляват царе от династията на Давид, а от тях се очаква да спазват Божиите закони. Този извод се потвърждава от факта, че от всичките 12 употреби на глагола 8 са свързани пряко с отношението на Израил и Юда към Господ, а останалите ни насочват контекстуално или косвено към това отношение.

2. Превратът на Ииуй.

Ще разгледаме историческите събития, свързани с управлението на Ииуй в Северното царство, които предизвикват гнева на Господ, описан чрез пророка в стихове 1:4-5. Ииуй е на власт в Северното царство от 841 до 814/813 г. пр. Хр. Преди да убие предшественика си Йорам (852-841 г. пр. Хр) и да завземе престола, той е един от военачалниците, които ръководят войската в Рамот-Галаад, воюваща на север против сирийците. В сраженията участва и цар Йорам, но в една от битките е ранен и се връща в Езраел да лекува раните си. По време на неговото боледуване юдовият цар Охозия, който е женен за

сестра му, отива да го види (IV Цар. 8:29), така че по време на фаталните събития двамата царе са заедно.

Библейският историк разказва, че пророк Елисей избира по Божия воля Ииуй за бъдещ цар, който трябва да унищожи рода на Йорам (или „целия дом на Ахав” – 9:8, РИВ) и да премахне идолопоклонството в Израил. Елисей е представител на предкласическата пророческа школа, който активно се намесва в политическия живот на Израил (ст. 1-10). Той избира един от учениците си, нарежда му да вземе съд с миро и да отиде в Рамот-Галаад, за да помаже Ииуй за цар на Израил, посочен от Бога. Младежът намира Ииуй, извиква го в отделно помещение, изсипва мирото на главата му и му казва, че Бог го помазва „за цар над Господния народ, над Израил“ (ст. 6, РИВ). Ииуй споделя случилото се с останалите военачалници. Своето признание, подкрепа и подчинение те изразяват с особен ритуал – събличат връхните си дрехи и ги постилат пред него, а новопомазаният цар преминава по тях.

Първата задача пред Ииуй е да унищожи Йорам, който се лекува в Езраел. Ииуй организира отряд конници, качва се на колесница и тръгва към царския дом. Когато пристига, Йорам заедно с юдовия цар Охозия излизат от укрепения град на колесници, за да го посрещнат и да го питат защо се е върнал, като му задават традиционния въпрос: „С мир ли *идваш?*“. А той отговаря: „Какъв мир, докато са толкова много блудствата и чародействата на майка ти Езавел?“ (ст. 22, РИВ). В този момент Йорам разбира, че има заговор срещу него, обръща коня и тръгва да бяга, но Ииуй „взе в ръка лъка си и удари Йорам между плещите, и стрелата мина през сърцето му, и той се срина в колесницата си“ (ст. 24, РИВ). След това нарежда трупът му да бъде хвърлен в „нивата на езраелеца Навутей“ (ст. 25, РИВ), за да се изпълни пророчеството за неговата смърт, предречено, когато Йорам присвоява незаконно нивата на Навутей. По-нататък Ииуй пролива още много кръв, за да се отърве от наследниците на царя, които биха могли да бъдат претенденти за престола и противници в управлението. Но и всички следващи убийства са организирани така, че да бъдат извършени според пророчеството на Елисей. По този начин Ииуй иска да действа като изпълнител на Божията воля, а не като заговорник и узурпатор на царската власт.

Библейският историк пише, че Ииуй „не се отклони от греховете на Еровоам, сина на Нават, който въведе Израил в грях – от златните телета, които бяха във Ветил и в Дан“ (4Ц 10:29, РИВ). Този текст подсказва, че Ииуй е бил амбициозен военачалник, който се възползва от пророческите текстове, за да заграби царската власт и да създаде династия за своя род. И действително, той получава обещание от Господ „синовете му до четвъртото поколение да седят на израилевия престол“ (ст. 30, РИВ). Има много подобни кръвопролития, описани в библейските текстове, но очевидно жестокостта на Ииуй е прекомерно голяма, защото според Осия, заради пролятата от Ииуй кръв Господ ще „прекрати царството на израилевия дом“ (Ос. 1:4, РИВ).

Потвърждение за събитията, свързани с преврата на Ииуй, се дава в староарамейски надпис, открит през 1994 г. в Тел Дан. „Надписът е от царя на Дамаск (вероятно Азаил), датира от втората половина на IX в. пр. Хр. и отразява събитията около въстанието на Ииуй от 841 г. и падането на Амвриевата династия. Текстът от третия до деветия ред гласи: „Царят на Израил беше влязъл преди в земята на моя баща; но Адад ме направи цар и Адад вървеше пред мене, и аз тръгнах от седемте [...] на моето царство и аз убих седем[десет ца]ре, които бяха впрегнали хи[ляди колес]ници и хиляди конници. [И аз убих Йо]рам, син на А[хав], цар на Израил. И [аз] убих [Охоз]ия, син на [Йорам, ца]р от дома на Давид.“ В този надпис Азаил си приписва убийствата на Йорам и Охозия, които според библейския текст са дело на Ииуй. Едно приемливо обяснение на това противоречие е дадено от Шнидевинд, който допуска, че е възможно да е съществувал договор между Ииуй и арамейския цар за участие в заговора и по тази причина Азаил да си приписва действия, които всъщност са извършени от неговия съюзник Ииуй. Това обяснява и факта, че Ииуй напуска обсадата на Рамот-Галаад, където воюва срещу арамейците.

VII глава

Топонимите в книгата на Осия в повечето случаи са свързани с религиозни практики и нравствени категории, засягащи хората от народа и управляващата класа. Много често тяхната поява има символно звучене, което носи ясно послание за съвременниците на пророка. Топонимите в текста са и понятия с пряка историческа конотация, свързана с библейската история на

Израил. Срещат се и случаи, които ни дават основание да предполагаме определени исторически събития, за които все още няма потвърждение в извънбиблейски източници.

В автореферата ще разгледаме топонима Ефрем, който се появява 39 пъти в книгата на пророка.

Името Ефрем се появява за първи път в 4:17, а следващият стих описва живота в земята на това племе: „Ефрем се е прилепил към идолите – остави го! Пирът им свърши, предадох се на блудство, обичат да казват: „Дайте!“ Първенците му обичат позора” (РИВ).

Територията на Ефрем е хълмиста, с голямо количество валежи, което прави земята много плодородна. Търговията също процъфтява, защото Ефрем е разположен на основния търговски път от Египет към Асирия. Финикийците търгуват оживено с тази провинция, но много често ефремовите търговци си служат с измама, за да натрупат богатства. Осия нарича Ефрем „търговеца, който има неверни везни в ръката си, обича да мами” (12:7, РИВ). Но всичко това не смущава жителите на Ефрем, а богатството им е повод за лицемерно самохвалство: „Да, аз забогатях, придобих си имот, във всичките ми трудове няма да се намери в мен беззаконие, което да е грях” (ст. 8, РИВ). Богатството поражда множество пороци: „блудство” (5:3; 6:10), „беззаконие” (5:5; 7:1), „идолопоклонство” (4:17; 5:11, 17). Тези понятия, свързани с отстъплението от традиционно поддържания в текста монотеизъм, се появяват в голяма част от стиховете за Ефрем. Неговото име говори за измами, кражби, разбойнически чети и обири (7:1, РИВ).

В критичните времена, когато Северното царство се разпада, ефремците, разчитайки на богатството си, предприемат външнополитически инициативи с надеждата да укрепят своята територия: „И Ефрем е като глупав гъгълб, който няма разум; викат Египет, отиват в Асирия” (ст. 11, РИВ). Няма извънбиблейски сведения за тези дипломатически действия на провинцията, но тъй като има много други извънбиблейски потвърждения на свидетелствата в книгата на Осия, можем да ги приемем за достоверни в голяма степен. Както вече казахме, по времето на Факей, Теглат-Феласар организира наказателна акция срещу Северното царство по молба на Юда. Асирийците превземат

северните градове Иион, Авел-Вет-Мааха, Янох, Кедес, Асор (IV Цар. 15:29), опожаряват Нефталимовата земя и отвеждат жителите на двете територии в плен в Асирия. Това е най-вероятно времето, когато Ефрем води преговори в опит да спаси земята си: „Израил беше погълнат, сега е сред народите като нежелан съд. Защото се изкачиха в Асирия; *като* див осел, **самотен**, Ефрем нае любовници. И понеже наемат народите, сега **ще ги доведе** на тълпи и скоро **ще има да страдат** под бремето на царя на князете” (Ос. 8:8-10, РИВ, подчертаното е мое, В. К.). Осия предупреждава, че това търсене на съюзници ще бъде обречено на неуспех, а последвалите събития потвърждават пророчеството му.

Анализът на стиховете за Ефрем ни дава информация за времето, когато е написан текстът. Провинцията все още живее богато, но упадъкът на нравите вече е налице. Асирия става все по-агресивна, иска все повече богатства като данъци. Големите беди за Ефрем обаче все още предстоят. „Ефрем е като птица, славата му ще отлети. Няма раждане, няма утроба, няма зачатие. Но и да отгледат синовете си, пак ще ги лиша от тях – човек да не остане; защото горко им, когато се оттегля от тях! Ефрем Ми се видя като Тир, насаден на пасбище, но Ефрем ще изведе синовете си за убиеца.“ Дай им, Господи! Какво да им дадеш? Дай им утроба, която помята, и сухи гърди! „Цялата им злина е в Галгал, защото там ги намразих. Заради злите им дела ще ги изгоня от дома Си. Няма повече да ги обичам! Всичките им първенци са бунтовници. Ефрем е поразен, изсъхна коренът им, плод няма да родят; и дори да родят, ще умъртвя любимата рожба на утробата им.“ Моят Бог ще ги отхвърли, защото не Го послушаха, и ще бъдат бежанци между народите” (9:9-17, РИВ).

Това е самостоятелен пасаж от книгата, който е в пълно съответствие с историческата обстановка и най-вероятно представлява отделна проповед, включена в текста от редакторите, без да се намесват в съдържанието. В този период е активното служение на Осия и в следващата част на книгата той често се връща към темата за предстоящите нещастия на Ефрем. Златното теле, на което се покланят хората от Северното царство, „ще бъде отнесено в Асирия за подарък на цар Ярив [царя на царете, б. м., ВК]. Срам ще постигне Ефрем и Израил ще се посрами от замислите си” (10:6, РИВ). Опитите на Ефрем да преговаря, за да се спаси, са сравнени с ефимерността на вятъра: „Ефрем пасе

вятър и гони източния вятър: цял ден умножава лъжа и насилие и сключват завет с Асирия, и носят *маслинено* масло в Египет! ” (12:1, РИВ).

Пророческите текстове не следват наративно историческата последователност на събитията. Тук темите и обектите, за които се говори, се сменят рязко с цел да се постигне силно емоционално въздействие върху слушателската аудитория. Така е и в стиховете, които се отнасят за Ефрем: пасажите с порицание, призив за покаяние и предупреждение за осъждане често се сменят с текстове за Божията любов към избрания народ и обещание за помилване след страданията. Тези стихове са характерни за последните четири глави на книгата. Осия желае искрено Ефрем да избегне унищожението и със словото си от Бога насърчава народа: „Как да те предам, Ефреме, да те оставя, Израилю? Как да те направя като Адма, да те поставя като Цевоим? Сърцето Ми се преобърна в Мене, цялото Ми милосърдие се събуди. Няма да изпълня пламтящия Си гняв, няма да изстребя отново Ефрем; защото Аз съм Бог, а не човек, Светият сред тебе и няма да дойда с ярост” (11:8-9, РИВ).

Нещо повече, пророкът до края на живота си вярва, че Ефрем ще се откаже от идолопоклонството, ще се обедини в името на Господ, своя Бог, и ще се спаси от унищожение. В предпоследния стих на книгата Осия пише: „Ефрем ще каже: „Какво имам вече с идолите?“ Аз го чух и погледнах на него. Аз съм като вечнозелена елха, от Мене ще се намери плодът ти” (14:8, РИВ).

За съжаление това силно желание на Осия за спасение на любимия му род Ефрем не се сбъдва. Макар и последен от Северното царство, Ефрем е окончателно разрушен през 722 г. пр. Хр. и жителите му са откарани в плен, откъдето никога не се връщат.

IX глава.

През времето на Осия израилтяните са разделени в две отделни царства и това намалява способността им да се противопоставят на силните държави в Близкия изток. Безспорно, опасностите за Северното царство са много по-големи, отколкото за Южното, защото е в непосредствена близост до враговете на Израил. Още в първата глава на Осиевата книга разбираме, че Северното царство е обречено, заплашено е от унищожение (1:4-5). Там няма храм, няма поклонение на Господ по законите и правилата, дадени чрез Мойсей. Всичко

това остава в Южното царство (на племената Юда и Вениамин). В Йерусалим царуват потомците на Давид – според повеленията на Господ, Който обещава вечно царство на неговото коляно. Южното царство продължава традицията и на практика, както сочат историческите данни в Книгите на царете, то е Израил. Юда обаче не може сама да съперничи по мощ на големите царства в съседство – Месопотамия, Асирия, Вавилон. Осия разбира този проблем и очертава изходния път. От историческа гледна точка основната тема на пророчеството е дефинирана в 1:10-11 (според някои преводи – 2:1 ,2): „Но броят на израилевите синове ще бъде като морския пясък, който не може да се премери и не може да се преброи. И вместо онова, което им се каза: „Не сте Мой народ“, ще им се каже: „Синове на живия Бог.“ И юдовите синове и израилевите синове ще се съберат заедно и ще си поставят един вожд, и ще се изкачат от земята, защото велик ще бъде денят на Езраел” (Ос. 1:10-11, РИВ).

Определено Осия оценява правилно политическата обстановка в цяла Месопотамия и предупреждава, че обединението на израилския народ е единственият път за оцеляването на царството. Обединението на всички племена може да спаси Израил. За това са необходими мъдри царе, верни на Закона управници и далновидни свещеници. Ролята на пророците е да прогласят проблема, да критикуват настоящето, да предвидят бъдещето. Но ако не се вслуша в Божия призив, нищо добро не очаква народа на Израил. Най-напред ще бъде унищожено Северното царство, защото въпреки че е многобройно, то няма Божията подкрепа. Същата участ очаква и Южното царство, в което отстъплението също е голямо. Призивът към покаяние и връщане при Господ съдържа в себе си подтик за обединението на всички племена. Съвсем ясно е формулирана и идеологическата база за това обединение: „ После израилевите синове ще се обърнат и ще потърсят Господ, своя Бог, и царя си Давид. И ще *дойдат* с трепет при Господ и при Неговата добрина в последните дни” (3:5, РИВ).

Х глава. Историко-лингвистично изследване на гръцкия текст на първа, втора и трета глава от книгата на пророк осия.

Историческата лингвистика има важна роля за значението в модерните методи за интерпретация на библейските текстове. В края на ХХ и началото на ХХІ век библеистите все повече изследват гръцките текстове на Стария Завет. Този

интерес е продиктуван от факта, че най-старите, запазени до наши дни ръкописи на цялостния библейски текст, са на старогръцки. Като по-ранни текстове, тези ръкописи предават една по-стара библейска традиция, която е особено ценна за изследователите. Освен тези аргументи за избора на първите три глави като цел на нашето историко-лингвистично изследване, трябва да добавим и факта, че текстът в тях носи и историческа информация за бита и семейните отношения по времето на пророка. Чрез личните преживявания на Осия и богословските теми, свързани с тях, книгата пресъздава бита и традициите на евреите тогава. В изследването ще разглеждаме текста стих по стих, според утвърдените библеистични подходи.

В „Грамматиката на гръцкия език в Септуагинта“ (GSG) четем: “Септуагинта с малки изключения е дословен превод от еврейски на гръцки. А дословният превод е превод само наполовина. Превеждат се думи, но не и синтаксис... Ето защо езикът на Септуагинта е езикът на пазара в Александрия, а начинът на мислене е чисто еврейски... Задачата на преводачите е била да предадат думите от еврейската Библия на гръцкия свят или на онези техни сънародници, които живеят в този свят и ползват този език.“

При преводаческата работа се използват различни техники. Преводът би могъл да бъде дословен спрямо оригинала или да се превежда по смисъл. Ясно е, че в един текст могат да се използват и двата подхода. Борис Наймушин цитира известния преводач и теоретик на превода Пол Нюмарк, който създава концепция за два вида превод: комуникативен и семантичен. „Според Пол Нюмарк комуникативният превод има за цел да създаде у читателите почти същото впечатление, което поражда у тях оригиналът, докато семантичният превод се стреми да предаде точно контекстуалното значение на оригинала, доколкото позволяват семантичните и синтактичните структури на приемащия език.“ По-актуална е теорията за превода на Юджийн Найда, който говори за динамична и формална еквивалентност.

Според Николай Шиваров видовете преводи са: „*Буквален* – при който изразните средства (лексика, морфология, синтаксис) се предават в прекия смисъл. *Свободен* – със стремеж за запазване на основния смисъл, но с акцент предимно върху смисъла и евентуално върху художествените качества на оригинала. *Художествен* – ударението пада върху художествената страна, с

оглед на лекотата при четене. *Конгениален* – художествен във висша степен, при който преводачът се е сродил във висша степен с творческия порив на автора на оригиналното произведение.”

Всъщност така формулираните видове преводи биха могли да се сведат до двата основни, а именно: комуникативен и семантичен. Венцислав Стойков определя преводите като *буквален* и *динамичен*. Особено важно е да подчертаем отново, че при превода на библейските текстове често се използват и двата вида техники.

В тази глава са използвани правилата на комуникативния превод с надеждата чрез него да се съхрани еврейският начин на мислене като важна особеност, приписвана на оригинала. За улеснение гръцкият и българският вариант ще бъдат дадени в две колони. Гръцкият текст е взет от софтуерния продукт Bible Works, като препинателните знаци са според германското издание на Септуагинта (LXX).

Грамматическият анализ на текста е направен според допълненото издание на „Грамматиката на гръцкия език в Септуагинта (GSG). Успоредно с това са направени коментари на по-съществените отклонения от класическия гръцки език като илюстрация на динамиката в говоримия език от следкласическата епоха.

Текстът на превода от гръцки език на 1-3 глава е сравнен със съответния български текст на издателство „Верен“ (РИВ). Самите издателите определят този текст като преработка на съвременен български език въз основа на превода от оригиналните текстове, направен от К. Фотинов и П. Р. Славейков. Преводът на „Верен“ е сравнен с оригиналните ръкописи и по мнението на специалистите е най-близък до еврейския Масоретски текст. Доколкото е възможно, са дадени обяснения за установените разлики, които при такъв подход са неминуеми.

XI глава е посветена на съвременното значение на книгата на пророк Осия.

В главата са формулирани три основни направления в християнската религия, вдъхновени от пророк Осия:

Първо, благовестието за Христос, като продължение на юдаизма, не трябва да бъде *елитарна* и етническа религия, а – да се разпространява сред всички обществени прослойки и всички народи.

Второ, любовта към ближния е най-висшата изява на любовта към Бога и тя е дефинирана чрез тълкувателно продължение на първата заповед от Декалога.

Трето, жертвите, принасяни на Бога от зараждането на еврейския монотеизъм, чрез които хората са изразявали любовта си към Бога и са Го молели да прости греховете им, вече са ненужни. Бог не ги иска, защото тяхната сила е изчерпана, превърнали са се във формален ритуал, който Исус Христос смята за лицемерен: „Горко ви, книжници и фарисеи, лицемери, защото давате десятък от джоджен, копър и кимион, а пренебрегвате най-важното в Закона: правосъдие, милост и вяра – това трябваше да правите, без онова да пренебрегвате. Водачи слепи, които комара прецеждате, а камилата поглъщате!“ (Мат. 23:23-24, ББД).

Апостол Павел се позовава на Осия в Посланието си към римляните: Бог „дари с милост нас, които Той призова не само от юдеите, а и от езичниците. Така казва и в книгата на Осия „Ще нарека Мой народ онзи, който не беше Мой народ, и възлюбена – невъзлюбената.“ И на онова място, където им беше казано: „Вие не сте Мой народ“, там ще бъдат наречени синове на живия Бог“ (Римл. 9:24-26, ББД).

Това е цитат от Книгата на пророка 2:1: „Но броят на Израилевите синове ще бъде като морския пясък, който не може да се измери, нито да се изброи. Вместо да им говорят: „Вие не сте Мой народ“, ще им казват: „Вие сте синове на живия Бог“ (ББД).

Интересното тук е, че Павел посочва Осия по име, за да няма никакво съмнение за какво става въпрос, т.е. да подчертае, че е настъпило времето да се осъществи обещанието на Бога за многочисленост на израилтяните. Това обещание, дадено на Аврам и повторено в книгата на пророка, няма да се реализира исторически чрез пряко потомство на израилтяните, а с приобщаването към Божия народ на другите етноси – на езичниците – чрез вяра.

Истината за спасението чрез Исус Христос намира една от най-ярките си илюстрации в пророчеството на Осия: „От силата на Шеол ще ги откупя, от смърт ще ги изкупя. О, смърт, къде са язвите ти? О, шеол, къде е гибелта ти? Разкаянието е скрито от очите ми“ (13:14, РИВ).

Този знаменит текст се чете всяка година на християнския празник Великден. Тогава чрез него се изразяват и потвърждават няколко истини: за властта на Господ над смъртта; за божествеността на Исус Христос, доказана чрез възкресението Му и победата над смъртта; както и увереността в спасението на всеки, който вярва в Него.

Учението за възкресението с вплитане на текста от Осия е развито прекрасно от ап. Павел в Първото послание към коринтяните 15:35-58. Тук ще дадем само тази част от текста, където в аргументацията си Павел цитира пророка: „Тъкмо това ви казвам, братя, че плът и кръв не могат да наследят Божието Царство, нито тлението наследява нетлението. Ето казвам ви една тайна: не всички ще умрем, но всички ще се изменим изведнъж, за един миг, при последната тръба: тя ще затръби и мъртвите ще възкръснат нетленни, а ние ще се изменим, защото това тленно тяло трябва да се облече в нетление и това смъртно тяло – да се облече в безсмъртие... Тогава ще се сбъднат написаните думи: „Смъртта бе погълната – победата е пълна!“ „Къде ти е смърт, жилото? Къде ти е, ад, победата?“ (ст. 50-55, ББД).

Научни приноси на дисертационния труд

1. Дисертацията е единствено до сега историческо изследване на книгата на пророк Осия. Това е единственото историческо изследване на тази книга на български език. За сега не е известно подобно изследване и от чуждестранни изследователи.

2. За нуждите на изследването е разработена и специална методология, която може да бъде използвана, като основа за изследователска работа и на други библейски книги.

3. Преводът от старогръцки език на български и направеният историко-лингвистичен анализ е единственото подобно изследване на български език.

Списък на публикациите свързани с темата

Костов, Васил (2016). Исторически връзки между Стария и Новия завет: „Притча за кваса“ и модерната библеистика, 15 стр. (под печат в юбилеен сборник „Под знака на музата Клио по случай 20-годишнината на департамента).

Костов, Васил. Историческо развитие на универсални християнски понятия (амин, рзпъване на кръст, осанна и др.), 14 стр. (под печат в Годишник на департамент „История“, том 9-10

Костов, Васил. „За артефактите в ранната библейска история“, списание Християнство и култура, бр. 2, 2017, с. 72-81.

